

Het bestuur vroeg me of ik iets wilde schrijven over het vertalen van Bô Yin Râ en over mijn motivering om dit te doen. Gaarne voldoe ik aan dit verzoek.

Over m'n achtergrond zal ik beknopt zijn. Eigenlijk kan ik volstaan met de opmerking: ik ben altijd een 'talig' mens geweest. Dit blijkt uit m'n opleiding: enkele jaren studie klassieke en Slavische talen. En uit m'n werk: bij een uitgever, waar ik alles heb gedaan van correctie tot uitgeven, en wat daartussen ligt.

Bô Yin Râ's werk vergezelt me sinds m'n zeventiende. Steeds kwam ik op hem terug, na uitstapjes in andere sferen. Een boek dat ik vaak bij me had, was: het Codicil. Ik vind dit een bijzonder boek, en stukje bij beetje werkte ik voor mezelf aan een vertaling hiervan. Puur voor mijzelf dus. Ik had geen ambities om vertaler te worden. Toch is het daarvan gekomen, toen de eminente vertaler van al een aanzienlijk aantal Bô Yin Râ boeken, Pieter van Exter, in 2016 overleed. Vlak voor zijn dood heeft Pieter gezegd dat hij graag nog 'Der Sinn des Daseins' had willen vertalen.

Dat heb ik als een persoonlijk appél opgevat. Oké, ik ga proberen dit boek te vertalen en als het lukt bied ik de vertaling aan het bestuur aan. Zo is het gegaan. Het bestuur had voldoende vertrouwen in die eersteling en besloot de vertaling uit te geven. Daarna is het verder gaan rollen.

Voor mij is het vertaalwerk niet een missie, het is vooral een mogelijkheid om me te kunnen verdiepen in Bô Yin Râ's teksten. Door er lang bij stil te staan en er als het ware in te verdwijnen, vallen me momenten van verheldering toe, en deze toe-vallen zijn de beloning van het vaak intensieve werk.

Maar lang niet altijd gaat het van een leien dakje, en ik moet bekennen: ik zit ook weleens met gekrulde tenen wanneer ik met een typische Bô Yin Râ volzin worstel, of met een neologisme dat schijnbaar terloops aan de boorden van een zin bloeit.

Verder wil ik hier zeggen dat ik het vertaalwerk niet in m'n eentje doe. Ik word ondersteund door een paar lezers, wier waardevolle suggesties een belangrijke bijdrage leveren aan de definitieve vertalingen. En daar ben ik blij mee, die klankbordfunctie is heel nuttig!

Dan iets over het vertalen zelf. Verwacht geen gedetailleerd discours, ik pluk wat bloemen. Voorop wil ik stellen (als een adagium voor mijzelf): Bô Yin Râ vertalen is onmogelijk. Klinkt enigszins paradoxaal, want er verschijnen wel degelijk vertalingen, zowel in het Nederlands als in andere talen. En gelukkig hebben we in Nederland ook een uitgever die 'onmogelijke' vertalingen uitgeeft!

Ik vergelijk het werk van Bô Yin Râ voor mijzelf wel met muziek. De componist heeft een aantal noten in een bepaald verband, in een bepaald ritme, met welgekozen rusten bijeengevoegd en de zuivere vertolker volgt zo getrouw mogelijk wat de componist heeft genoteerd. Eigen interpretaties over de betekenis van de noten is niet aan de orde. Desondanks spreekt men wel van vertolking. Dat is iets eigenaardigs.

Je zou zeggen: als een uitvoerend kunstenaar alles wat de componist heeft genoteerd laat horen, zonder er iets van zichzelf aan toe te voegen, dan moet het resultaat telkens ongeveer hetzelfde klinken. De praktijk wijst uit dat dit zelden het geval is. Dat is muziek, je kunt het wel vertolken, met alle individuele verschillen die er zijn, maar niet vertalen in een andere 'muziek'. De oorspronkelijke vorm is van buitengewoon belang. Er kan eigenlijk niet aan getornd worden.

Zo zijn de teksten van Bô Yin Râ ook. Al is er een 'klein' onderscheid: de taal, het woord, heeft betekenis. En Bô Yin Râ's geschriften brengen via de betekenis van de woorden (ook) een inhoud over. Deze inhoud kan vertaald worden in een andere taal. De vorm, de 'muziek', d.w.z. de volgorde van de woorden, de klanken, het ritme (en in de gedichten ook het metrum), en vooral ook de rusten (pauzes), zijn moeilijker, misschien wel zoals ik bij aanvang stelde onmogelijk in een andere taal weer te geven.

Ik maak een klein voorbehoud, want ik wil niet uitsluiten dat het mogelijk is. Maar daarvoor heeft een vertaler de statuur van de auteur nodig en wie zal dit van zichzelf durven aan te nemen?

Waar het hier dan voornamelijk over gaat, is de innerlijke ritmiek, de verhouding van de klanken ten opzichte van elkaar, kort gezegd: de klankwerking, de magie van de klanken. Bô Yin Râ schrijft zelf dat deze magie niet is uit te leggen.

Een vertaler staat hier dus voor een niet te nemen horde, want kennis van de klankwetten waar Bô Yin Râ het over heeft, is maar voor zeer weinig mensen weggelegd...

Bô Yin Râ heeft zijn werk in het Duits geschreven. Was hij een Nederlander geweest, dan zou hij ongetwijfeld zijn boeken volgens dezelfde ‘richtlijnen’ hebben geschreven als hij in het Duits heeft gedaan. Hoe dat eruit zou hebben gezien, zullen we nooit weten. Zelfs gissen heeft geen enkele zin. Om de simpele reden dat we niet weten hoe de klankwetten werken. Misschien voelen we intuïtief iets aan, maar dat is nog geen kennis.

Daarom ben ik tot de slotsom gekomen dat ‘zo getrouw mogelijk’ vertalen van Bô Yin Râ’s werk niet moet mikken op zo letterlijk mogelijk vertalen, zo dicht mogelijk bij de Duitse tekst blijven.

Het Nederlands heeft nu eenmaal zijn eigen zinsopbouw, zijn eigen (in veel opzichten zeer rijkgeschakeerd idioom, vaak een andere woordvolgorde dan het Duits, en als je als vertaler het origineel wilt aanhouden, krijg je doorgaans krom, ‘vertaald’ Nederlands. Maar vooral de ambitie om klank en ritme van de oorspronkelijke tekst te evenaren, is heikel. De kennis hiervoor schiet tekort. Althans bij mij. Ik heb dat daarom losgelaten. Het blijft laveren.

Een weergave in een andere taal, in dit geval het Nederlands, is onvermijdelijk een interpretatie, in mijn geval hopelijk een juiste. Ik bedoel: dat ik soms anders formuleer dan de auteur, maar wel probeer over te brengen wat Bô Yin Râ wilde zeggen. Daarvoor is een goed begrip van de tekst nodig. Hier dien ik mijzelf constant te bevragen: geef ik weer wat Bô Yin Râ bedoelt te zeggen? Los van de kracht die Bô Yin Râ via de klankwerking in zijn woorden heeft ‘geladen’.

Ik streef er in de eerste plaats naar de betekenis over te brengen, en dat in gewoon, helder Nederlands, waar mogelijk rekening houdend met de eigenaardigheden van Bô Yin Râ’s taalgebruik. Dat is vaak al lastig genoeg, omdat Bô Yin Râ regelmatig woorden gebruikt die niet heel courant zijn, meer dan eens ‘opgedolven’ uit ouder taalgebruik en ook door hemzelf gevormd. Het is niet altijd eenvoudig uit te vinden wat werkelijk de bedoeling is.

Tot slot enkele citaten uit het werk van Bô Yin Râ, die rechtstreeks of zijdelings betrekking hebben op vertalen en op vorm:

Codicil bij mijn geestelijk leerwerk (blz. 12):

“Overal waar mensen leven die het Duits als hun moedertaal spreken of zich deze taal eigen hebben gemaakt, is het ook al sinds geruime tijd, geheel in lijn met de noodzakelijkheid ervan, een onlosmakelijk deel van het leven gaan uitmaken en ook in andere taalgebieden

is het door middel van vertalingen niet geheel onbekend meer, al kan geen enkele vertaling, hoe voortreffelijk ook, de bekendheid met het leerwerk in de oorspronkelijke taal ooit vervangen.

Eens zal men Duits leren, zoals men vroeger Latijn en Grieks leerde omdat men de antieke schrijvers in hun eigen taal wilde begrijpen.”

Brieven aan een en velen, vierde brief, met name de passage (blz. 29/30):

“Bovendien kan ik niets schrijven wat ik niet zeer nadrukkelijk als gesproken gevoel. Deze omstandigheid verklaart alles wat in mijn manier om de zinnen te scheiden en de interpunctie te regelen, op het eerste gezicht misschien als iets gezochts aandoet. Nu u in het bezit bent van hetgeen ik in een tijdsverloop van twintig jaar heb geschreven, zal u in vele boeken die het eerst zijn verschenen een rijkelijk gebruik van gedachtestrepen opvallen, die verklaard kunnen worden vanuit de behoefte aan een teken voor kortere of langere pauzes tussen de woordgroepen, die als gesproken moeten worden gevoeld.

Het fatale verkeerd-begrijpen van deze bedoeling heeft me later ertoe gebracht het gebruik van deze tekens tot het allernoodzakelijkste te beperken. Nochtans blijft voor de lezer de noodzakelijkheid bestaan zich het geschrevene als luidop gesproken voor te stellen, wanneer hij zichzelf niet iets zeer wezenlijks wil onthouden, wat de zinnen als iets allerinnerlijkst hebben te geven.”

Lichtstralen, Antwoord aan iedereen (blz. 87):

“Het doet me natuurlijk veel genoegen te weten dat er in alle delen van de wereld zoveel mensen zijn die mijn boeken, die nu eenmaal zeer lastig in andere talen zijn te vertalen, in het oorspronkelijke Duits kunnen lezen, ook al geeft deze taal, waarmee veel lezers van huis uit niet vertrouwd zijn, soms - en met name door de wijze waarop ik de taal vormgeef - aanzienlijke moeilijkheden.

Het is evenwel een puur technische uitgeverszaak, en iets waar ikzelf geen enkele vat op heb, of alle wensen van de in ver verwijderde delen van de wereld levende en door de gemeenschappelijke moedertaal met mij verbonden geestelijke leerlingen in vervulling zullen kunnen gaan, zodat - althans zo goed mogelijke - vertalingen van mijn geestelijke leerboeken, deels in talen die ver van het Duits af staan, mogen verschijnen, omdat de genoemde leerlingen bij hun vrienden, die de Duitse taal niet machtig zijn, in het land waar zij woonachtig zijn belangstelling vermoeden voor de leer die ik verkondig of tijdens een gesprek over die leer die interesse hebben waargenomen.

Ik moet de leiding van de eeuwige geest, waaraan alle uitwerking van de teksten, op de vorm waarvan ik mijn stempel heb gedrukt, is toevertrouwd, ook daarin vertrouwen dat zij ervoor zal zorgen dat elke vertaling die nodig is er zal komen, wanneer ze het psychologische moment daar rijp voor acht.

Maar steeds weer moet ik hierbij in herinnering brengen dat een uitputtend doordringen in de inhoud van mijn boeken, die de weg naar de eeuwige geest wijzen, slechts mogelijk wordt voor degene die ze in de oorspronkelijke taal kan lezen, al zou hij daarvoor eerst Duits moeten leren.

Vertalingen kunnen slechts een hulpmiddel zijn om geleidelijk aan ook vanuit de geest van een andere taal te leren begrijpen wat ik in mijn moedertaal heb gevormd!”

Geestelijke relaties (blz. 35/36):

“Voor mij is de taal daarom in geen geval louter een conventioneel middel om mij uit te drukken, maar naar de mate van haar zuiver geestelijk gegeven vormwaarden, vormgevingsmateriaal dat een artistieke behandeling vereist – waarmee ik overigens volstrekt niets poëtisch’ bedoel – wil het degene die het opneemt uit zichzelf kunnen schenken wat er na geslaagde vormgeving in besloten ligt. Dat betekent ondubbelzinnig dat in alles wat ik in de taal vormgeef, aan de vorm evenveel gewicht moet worden toegekend als aan de inhoud.

Men zal de vorm moeten leren aanvoelen, wanneer men de inhoud ervan wil opnemen! De lezer moet er dus maar niet aan beginnen de door mij nieuwgevormde woorden of combinaties van woorden zo mogelijk eens en voor altijd als een begrip star te willen definiëren, zoals dat wetenschappelijk gebruikelijk en in het domein van de wetenschap volkomen gerechtvaardigd is, want bij mij is het woord overal een in zichzelf met leven geladen weergave van een werkelijkheid – levend beweeglijk in zichzelf – en geen star preparaat dat misschien in filologische zin van waarde is!

Wie het onder de loep gaat ontleden om er iets dergelijks van te maken, zal het woord dat door mij leven heeft gekregen – het leven ontnemen... Een levenloos woord kan echter geen leven verwekken in het rijk van de ziel, maar vernietigt al het leven door zijn – ‘lijkengif’! Woorden die hun leven verloren hebben, zijn evenwel heel goed te gebruiken, en er is niets wat men er niet mee zou kunnen ‘bewijzen’. Ik wil echter niets bewijzen, maar het levende woord zichzelf laten uitspreken!”

Rob van der Hoeden.